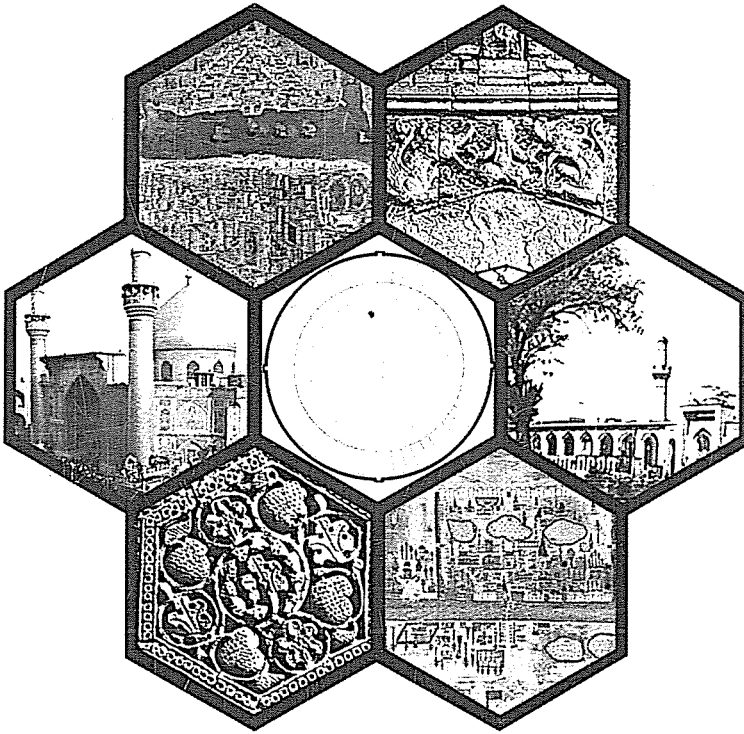

İSLAM MEDENİYETİNDE
BAĞDAT
(MEDİNETÜ'S-SELÂM)
ULUSLARARASI SEMPOZYUM

7-8-9 KASIM 2008

İLÂHIYAT
FAKÜLTESİ

IRCICA
İSLAM TARİH
SANAT VE KÜLTÜR
ARAŞTIRMA MERKEZİ

Ümraniye
Belediyesi

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü

Marmara University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts

&

İslâm Konferansı Teşkilatı, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

Organisation of Islamic Conference, Research Centre for Islamic History, Art and Culture

İSLAM MEDENİYETİNDE BAĞDAT (MEDÎNETÜ'S-SELÂM) ULUSLARARASI SEMPOZYUM

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
BAGHDAD (MADINAT al-SALAM) IN THE ISLAMIC CIVILIZATION

المؤتمر الدولي بغداد (مدينة السلام) في الحضارة الإسلامية

7-9 Kasım / November 2008

Bağlarbaşı Kültür Merkezi

Üsküdar- İSTANBUL

TÜRKİYE

PROGRAM

Ümraniye Belediyesi'nin katkılarıyla

Sponsored by Umraniye Municipality

BAĞDAT'IN OSMANLI HAKİMİYETİNE GİRMESİ VE KANÛNÎ'NİN BAĞDAT'TAKİ FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Giriş

1529 tarihinde Bağdat Hâkimi Zülfikâr Han şehrin anahtarlarını İstanbul'a göndererek Kanûnî Sultan Süleyman adına Bağdat'ta hutbe okutup, para bastırması ve burasının Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu ilân etmişti.¹ Bağdat Hâkimi Zülfikâr Han, Osmanlı Devleti'nden yardım gelinceye kadar şehri Safevîler'e karşı savunabileceğini de bildirmişti. Kanûnî Süleyman, bu çağrıya Viyana Seferi'nde (1529) olduğu için hepüz yardım gönderememişti.

Safevî Şahı Tahmasb, "Sakin olmaya ki ülkeler fetheden Cihân Padişahı, Bağdada mâlik olub o yoldan İran ve Turan zaptına ve teshirine sâlik olmaya" diye, korkuya düşüp Haziran 1529'da ordusuyla Bağdat'a gelerek, Zülfikâr Han'ı şehit etmişti.² Bu olaydan sonra Kanûnî Süleyman'a Bağdat halkına zamanında el uzatmadığı için Safevîler üzerine sefer yapması adeta bir borç haline gelmişti.

---

* Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Solakzâde Tarihi (I-II)*, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989, I, 483; Peçevî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevî (I-II)*, İstanbul 1281, I, 174; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah; *Sahâifu'l-ahbâr fi vekâyü'l-asâr (I-III)*, trc. Nedim Ahmed, İstanbul 1285, III, 489; Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye (I-II)*, 2. Baskı, İstanbul 1315, I, 253.

² Abdü'l-Aziz Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, İstanbul 1248, s. 113; Solakzâde, *Târih*, s. 483; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I-VIII, 5. Baskı, Ankara 1988, II, 349; Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993, s. 128.

Kanûnî, uzak diyârlarda seferde iken, Şîî-Safevî propagandasının etkisi ile Bitlis hâkimi Şeref Han, Bitlis'i Safevîler'e teslim ederek, karşılığında Şah Tahmasb'ın Azerbaycan'ı kendisine vermesini ummaktaydı.³ 22 Haziran 1533'te "İstanbul Muahedesi"yle, Macaristan'ın fethi tamamlanmış, Avusturya "tabi" hale getirilmişti. Bundan sonra hem Bitlis hakimi asî Şeref Han'ın cezalandırılması, hem de Bağdat'ın zaptı hedef tutularak İran seferi hazırlıkları başlatılmıştı.⁴

Osmanlılar bu seferle, Safevîler'i tamamen Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dan atmak, Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasında tutunmak istiyorlardı. O zamanlar Kuzey Irak, Osmanlılar'ın, Orta ve Güney Irak ise Safevîler'in elinde bulunuyordu.⁵ Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasındaki ilişkiler aslında, 1514 Çaldıran Savaşından sonra hiç düzelmemiş, Şah İsmail'in Anadolu'ya yaptığı propaganda sebebiyle bir türlü barış yapılamamıştı.

Kanûnî, İran Seferi'ne çıkmadan önce Safevîler'e karşı; Semerkant Hanı Ebû Said'i (1530-1533), Buhara Hanı Ubeydullah'ı (1533-1539), Türkistan Hanı Abdullah'ı vb. bir kısım Türkistan muhiti hükümdarlarını birlikte harekete davet etmiştir.⁶

Şah Tahmasb da, Kanûnî'nin bu girişimi karşısında boş durmamış, bir taraftan babası Şah İsmail gibi, Osmanlı ülkesine casusları vasıtasıyla Şîilik propagandasını körüklüyor, diğer taraftan Osmanlılar aleyhine Avrupa'daki; Almanya, Avusturya, Portekiz, Macaristan gibi hıristiyan devletler ve Papalık ile ittifaklar sağlamaya çalışıyordu.

Safevîler, dinî bir motifle Şîilik mezhebini temel politikaları yaparak Türk unsurunu, yine Sünnî müslüman olan Türkler'e karşı kullanmaktaydılar. Her iki devlet de siyasi nüfuzlarını kullanarak İslâm aleminde büyük ve kuvvetli bir saltanat kurmak istiyorlardı.⁷

Osmanlı padişahı ve İslâm halifesi kabul edilen Kanûnî, adına hutbe okunması ve kale anahtarları gönderilmiş olması sebebiyle Bağdat'ı kurtarmak ve Irak'ı fethetmek üzere divandan çıkan karar üzere sefer için harekete geçmiştir. Padişahın emri üzere toplar ve cephâne önceden yarar beyler ile Diyar-

³ Renzo Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, trc. Şerafettin Turan, Ankara 1963, s. 134.

⁴ M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)* (Basılmamış Ders Notları), İ.Ü.E.F., İstanbul 1977, s. 174; Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kânunî ile 46 Yıl*, Ankara 1991, s. 6; Feridun Emecen, "Kânunî Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X, İstanbul 1989, s. 326.

⁵ Ahmet Nihat Asrar, *Kanûnî Sultan Süleyman ve İslam Alemi*, İstanbul (t.y.), s. 100.

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 348; Bekir Kütükoğlu, "Tahmasb I", *İA*, XI, 638-639.

⁷ Vecih Kevserâni, *el-Fakih ve's-sultan (Osmanlı ve Safevîler'de Din Devlet İlişkisi)*, (trc. Muhlis Canyürek), İstanbul 1992, s. 64-65.

bakır'a gönderilmiş, beylerbeyiler ile sancak beylerine sefer hazırlığı görmeleri için hükümler yollanmıştır. Gereken yerlere "Ümerâ ta'yin ve tebdîl"⁸ olunarak, Nisan 1529'dan beri resmen "Serasker" unvanı verilmiş olan, Veziriâzam İbrahim Paşa, Halep'te kışlayıp hazırlıkları tamamlamak üzere, üç bin tüfenkçi yeniçeri ile 21 Ekim 1533 tarihinde Üsküdar'dan İrakeyn Seferi'ne hareket etmiştir.⁹

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Bağdat Seferi (1534)

İbrahim Paşa, Halep'te kışlayıp, gereken tedbirleri almış ve Nisan 1534'te Halep'ten Doğu Anadolu'ya doğru İran üzerine yönelmiştir. 11 Haziran 1534 Perşembe günü Kanûnî Süleyman da, Üsküdar'a geçerek bizzat Orduy-ı Hümâyûn ile İran üzerine yürümüştür.¹⁰ 7 Ağustos 1534 Cuma günü İbrahim Paşa, bütün beylerbeyileri ve ordu ile Tebriz'e girmiş, yıllardır muattal kalan Uzun Hasan Camii'nde, Ehl-i Sünnet üzere Cuma namazı kılınmış ve Padişah-ı İslâm (Kanûnî Sultan Süleyman) adına hutbe okutulmuştur.¹¹ İran Şahı Tahmasb, Horasan'da iken durumu haber alarak Tebriz'e doğru harekete geçmiştir. İbrahim Paşa hemen askerini Tebriz'in doğusundaki Ucan veya Avcan Yaylası'na çekmiş, bir taraftan da kendi el yazısıyla Kanûnî'ye acele gelmesi için bir mektup göndermiştir.¹²

İbrahim Paşa'nın içinde bulunduğu nazik durumu göz önüne alan Sultan Süleyman, Erciş'ten itibaren üç konağı bir ederek süratli bir şekilde ordusuyla 19 Rebiulevvel 941 (28 Eylül 1534) Pazartesi günü Tebriz'e gelmiştir. "Tebriz halkı cümleten çıkub pâdişahı istikbâl idüb (yollara) bi-nihâye kumaşlar halılar döşediler." Şallar ve kumaşlar ile şehri donatan Tebrizliler Pâdişahı Sâdâbâd Ovası'nda karşılamışlardır.¹³ 1514 yılında bu hadiseden yirmi yıl önce

⁸ Bostân (Ferdî); *Süleyman-nâme*, Süleymaniye Ktb., Ayasofya Kitaplığı, nr. 3317, vr. 145b; Kırcıoğlu, *Osmanlılar*, s. 130.

⁹ Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 114; Peçevî, *Târih*, I, 174; Bostân, *Süleymannâme*, vr. 146b-148a; Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-ahbâr*, (trc. N. Ahmed), III, 490; M. Tayyip Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 116; Asrar, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 94.

¹⁰ Celalzâde Mustafa, *Tabakatü'l-memâlik fi derecâti'l-mesâlik*, Süleymaniye Ktb., Fatih Kitaplığı, nr. 4423, vr. 201a; Bostan, *Süleymannâme* vr. 149b; Feridun Ahmed Bey; *Münşeati's-selâtin*, I-II, 2. Baskı, İstanbul 1274-1275, I, 584; Peçevî, *Târih*, I, 178; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 351; Kırcıoğlu, *Osmanlılar*, s. 139-140.

¹¹ M. Tayyip Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı", *Belleten*, 83, XXI, 454-455; Gökbilgin, "İbrahim Paşa", *İA*, V/2, s. 913; Kırcıoğlu, *Osmanlılar*, s. 144-145.

¹² *TSM*A, Ev. nr. 5860; Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı", *Belleten*, 83, XXI, 478-479.

¹³ Celalzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 200b-201a; Gelibolu Mustafa Âli, *Kitâbü't-tarih-i künhu'l-ahbâr*, nr. 920, Raşid Efendi Ktb., vr. 305b; Hezarfen Hüseyin b. Cafer, *Ten-*

de Tebrizliler, Yavuz Sultan Selim'i böyle bir mutantan merasimle karşılamışlardır.

29 Eylül 1534'de Kanûnî Süleyman ve Serasker İbrahim Paşa, Ucan (Avcan) yaylağında Şah Tahmasb'ın ordusu gelmeden buluşup askerlerini birleştirdiler. İbrahim Paşa ve askerleri pâdişahı selamlayıp sevindiler.¹⁴ İki ordunun birleşmesi, Safevîler'de taarruz şöyle dursun, savaş kabulüne bile cesaret bırakmayarak 30 Eylül 1534'ten itibaren geri çekilmelerine sebep olmuştur. Şah Tahmasb, Çaldıran hâtıralarının hâfızalarında canlılığını koruduğunu düşünerek selâmeti tekrar ülkenin doğusuna doğru çekilmekte bulmuştur.¹⁵

Bu olayla gerçekten Osmanlı ordusu kudret ve güç kazanmış, vuruşmayı göze alamayan Şah Tahmasb, endişe ve çaresizlik içinde memleketinin iç taraflarına doğru çekilmiştir. Burada iki önemli gelişme daha görmekteyiz. Tahran yönüne doğru giden Şah Tahmasb'ın ve ordusunun takibi kararlaştırılmıştır. Bir de Tebriz Osmanlılar'ın eline geçmiş olduğundan, Safevî başkenti Kazvin'e nakledilmiştir. Bu nedenle kültür bakımından Türk olan Tebriz yerine, artık Safevîler Kazvin'de İran-Fars kültürünün etkisinde kalacaklardır.¹⁶

Osmanlılar yüz elli bin kişilik bir ordu ile aylarca İran topraklarında, Safevî ordusunu arayarak savaşmak için birçok sıkıntılar çekmiştir. Babası Şah İsmail ve Safevî ordusunun Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim'den yediği ağır darbeyi hatırladıkça, Osmanlı ordusuna karşı koyamayacağını anlayan, Şah Tahmasb, elindeki güçlü ve inatçı Türkmen-süvari birliklerine rağmen, meydan savaşı vermeyerek hep kaçmayı tercih etmiştir.¹⁷

Böylece Osmanlı ordusunu yıpratmayı, yıldırmanı, adeta geldiğine geleceğine pişman ederek, eli boş tekrar Anadolu'ya dönmelerini temine çalışıyordu. Safevî ordusu daha Doğu Anadolu'da, Osmanlılar Avrupa'da seferde iken; Erzincan, Erzurum, Ağrı başta olmak üzere birçok yerleri yakıp-yıkarak, onların yararlanabileceği ne varsa, hayvan, bitki ve diğer canlıları tahrip ederek, İran

kihu't-tevârih-i mülûk, Süleymaniye Ktb., Esat Efendi Kitaplığı, nr. 2239, vr. 148a; Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 116; Peçevî, *Târih*, I, 182.

¹⁴ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 305 b; Süheylî Ahmed b. Hemdem; *Târih-i Şahî (Tarih-i Süheylî)*, Süleymaniye Ktb., Fatih Kitaplığı, nr. 4356, vr. 469a; Karaçelebizâde, *Târih-i ravzâtü'l-ebâr*, Süleymaniye Ktb., Hüsrev Paşa Kitaplığı, nr. 397, s. 425; Solak-zâde, *Târih*, s. 485; Peçevî, *Târih*, I, 181; M. Hilmi, *Kânunî Sultan Süleyman'ın 1533-1535 Bağdad Seferi*, İstanbul 1932, s. 28; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 116.

¹⁵ Hilmi, *Kânunî*, s. 31; Danişmend, İsmail Hamî; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-IV, İstanbul 1948, II, 170; Mehmet Saray, *Türk-İran Münâsebetlerinde Şiliğin Rolü*, Ankara 1990, s. 28.

¹⁶ Hilmi, *Kânunî*, s. 31; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 351; Danişmend, *Kronoloji*, II, 176; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 151.

¹⁷ Hilmi, *Kânunî*, s. 19; Yücel, *Muhteşem Türk Kânunî ile 46 Yıl*, s. 49.

içlerine doğru çekilmişlerdi. Amaç hem kendi askeri birliklerini ölümden korumak, hem de Osmanlı askerini bıktırmak ve yormaktı. Ayrıca doğu halkının gözünü korkutmak ve Osmanlı yanlısı oldukları için onları cezalandırmaktı.

Kanûnî Süleyman, Osmanlı ordusu ile Şah Tahmasb'ı takibe koyulmuştur. O yaklaştıkça Tahmasb kaçıyordu. Geçmişten çok iyi ders alan Şah Tahmasb, bu kaçarak bıktırma, yiyecek ve içecek sıkıntısı ile usandırma, kış ve tabiat şartları ile yıpratma, can ve mal kaybı ile yorma ve terk ettirme taktiğini, sefer boyunca devam ettirmiştir.¹⁸

Kanûnî 26 Rebiu'levvel 941 (5 Ekim 1534)'de Ucan yaylağından hareket ederek Zengân yolu ile Sultaniye istikametine hareket etmiştir. "Elbette Şah neredeyse üzerine varılsın, Tanrı'nın takdiri ne ise meydana gelsin" diyerek, Rumeli askeri ile İbrahim Paşa, öncü kuvvetlere komuta etmektedir. Padişah hassa askeri ile ortada ve Karaman askeri artçı (dümdâr) birliklerini oluşturmaktadır. Anadolu ve Kürdistan askerleri ise sağ ve sol yanlarda bulunmaktaydılar. Takip harekâtına başlanmış, fakat temas bir türlü sağlanamıyordu.¹⁹

Ucan'dan hareketle Hân-ı Abbas, Türkmen Kenti, Karanguçay (Karatepe), Miyâne, Kaplaniyye, Serçehan, Hân-ı Nikbây geçilmiş, Zengân ile Sultaniye arasına gelinmişti²⁰ ki, Türkmen-Kızılbaş beylerinin otağ-ı hümayûnu basacakları yolunda alınan haber üzerine tedbirli hareket edilmiştir. Kızılözen mevkiine gelindi ki, burası Azerbaycan ile Irâk-ı Acem'in hududu itibar edilmekteydi, Karaağaç önünde İran askeri ile çatışmalar vukû bulmuştur. Burada Kûh-i Gilûye Hakimi Afşarlı Elvend Han'da kalabalık bir asker gurubuyla Behram Mirzâ ile birlikte hareket etmiş, netice de ağır kayıplar veren Kızılbaşlar, toplardan korktukları için dağlara doğru çekilerek Ebher'deki Şah Tahmasb'ın yanına dönmüşlerdir.²¹

Osmanlı ordusu, Kızılözen'i geçerek Irâk-ı Acem topraklarında ağır ağır; ıssız, harap, halkı Kızılbaşlar tarafından göçürülmüş olan bir arazi de güçlükler çekerek, fakat azimle yol alıyordu ki, kar yağmaya başlamıştır.²² Osmanlı ordusu 5 Rebiu'l-âhir 941 (13 Ekim 1534)'te Zengân'dan sonra, İlhanlılar'dan Ol-

¹⁸ Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, s. 136; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 152.

¹⁹ Peçevî, *Târih*, I, 182; Hilmi, *Kanûnî*, s. 31; Danişmend, *Kronoloji*, II, 170; Gökbilgin, *Kânunî Sultan Süleyman*, s. 72; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 116; Tekindağ, *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi*, s. 176.

²⁰ Matrakçı Nâsuh es-Silâhi; *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara 1976, s. 43.

²¹ Hilmi, *Kanûnî*, s. 31; Gökbilgin, *Kânunî Sultan Süleyman*, İstanbul 1992, s. 72; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 151.

²² Peçevî, *Târih*, I, 183; Sümer, Faruk, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, Ankara 1992, s. 62.

caytu Muhammed Hüdabende'nin yaptırdığı Sultaniye şehrine girmiştir. Burada bazı Türkmen beyleri, Kanûnî Süleyman'a itaatlerini arz etmişlerdir. Fakat Şah Tahmasb'ın Ebher'den çekildiği haberi alınmıştır.²³

Ebher'den sonraki Köşkü Rubâblar köyünde 21 Ekim'de konaklanınca Ulama Paşa'ya ve Dulkadırlu Mehmed Bey'e Tebriz'e varmaları için icazet verildi. Padişahın elini öptüler, Dulkadırlu Mehmed Bey, Adilcevaz cânibine sancak verilerek gönderilirken, Ulama Paşa'ya da Van câniplerini gözetme ve koruma vazifesi verilmiştir.²⁴

Ekim'in son haftası 1534'te Kanûnî Süleyman kalabalık Osmanlı ordusuyla, devamlı kaçan Şah Tahmasb'ı takipten vazgeçerek Bağdat üzerine yürümeye karar vermiştir. Padişahın amacı kış mevsimini Bağdat'ta geçirmek, yazın Şah Tahmasb ile yeniden savaşılabilmektir. Kanûnî daha Sultaniye'de iken şiddetli soğuklar ve kış başlamış, kar yüzünden askerler, binek ve yük hayvanları telefâta uğramıştır. Ebher Köyü yakınlarında kışın soğuğu ve fırtına yüzünden orduda büyük bir telaş baş göstermiş, baskın var zannı ile askerler birbirine girip vuruşanlar bile olmuştur. İranlılar çekilirken gerilerinde yiyecek, içecek, yakacak hiçbir şey bırakmadan kaçıyorlardı. Develerin soğuktan ve kardan, öldüğü, bacaklarının kayıp kırıldığı görülmeye başlamıştır. Harekâtın zorluğu ve ağırlaşması üzerine doğrudan Bağdat'a yönelmeye karar verilmiştir²⁵.

Hareketin intizamsızlığı ve perişanlık asrın en mağrur hükümdarı olan, Kanûnî Süleyman'a, Kuh-i Elvend'de, bir kaç geceyi dağ başında aç ve susuz at sırtında geçirtecek dereceyi bulmuştu. Her gün yüzlerce insan ve hayvan soğuktan ölüyordu. 10 Kasım 1534'te büyük çaplı yüz tane top kundakları yakılarak toprağa gömüldü. Dağların ve yollardaki nehirlerin sel sularından, dereleden güçlükle kurtulan ordudan belki binlerce insan ve hayvan tedbirsizlik yüzünden 19 Kasım'da Şimrân-Dokuz Ölüm Nehri'nde boğulmuştur.²⁶

Osmanlı ordusunun bu seferde en doğuda ulaştığı Karakan yaylağı aşılrken, hakikaten çok büyük insan, hayvan ve cepbane zayıyatı verilmiştir.²⁷ Mev-

²³ Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 117, Sümer, *Safevî Devleti*, s. 62-63; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 152; Danişmend, *Kronoloji*, II, 170-171.

²⁴ Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 117; Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, 589; Danişmend, *Kronoloji*, II, 170.

²⁵ Peçevî, *Târih*, I, 183; Nişancı Mehmed Paşa; *Târih-i Nişancı Mehmed*, nr. 2375, İstanbul 1290, s. 230; Hilmi, *Kanûnî*, s. 31-32; Sümer, *Safevî Devleti*, s. 63; Gökbilgin, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s.73.

²⁶ Âli, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 306a, Peçevî, *Târih*, I, 183; Hilmi, *Kanûnî*, s. 32; Downey Fairfax, *Kanûnî Sultan Süleyman*, (trc. Enis Behiç Koryürek), Ankara 1950, s. 171; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 351.

²⁷ Peçevî, *Târih*, I, 183; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 230; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 154.

simin kış, hava şartlarının tipi, fırtına, kar, sel, yağmur ve soğuk olması adeta Osmanlı ordusunu sarsmıştır. Bu hadiseyi yabancı sefirler adetâ ordunun yakan takibinde imişler gibi, hatıratlarında zikretmişlerdir.

29 Ekim'de Dergüzin'den Hemedan civarındaki Destgir Köyü'ne konulmuş, zâhire tedariki yapılp, bir gece kalındıktan sonra, 30 Ekim'de Hemedan'dan hareket eden Osmanlı ordusu, 16 Kasım 1534 Hânîkîn konağına ve oradan Dokuz Ölüm Geçidi'nden Irâk-ı Arab serhaddi olan Şât Irmağı kenarına kadar,²⁸ şu menzilleri geçmiştir: Hemedan, Aramend, Sâdâvâ, Derbend-i Sunkur, Dinever, Kala-i Dilâver, Razver Suyu'nu geçip, Hz. Veysel Karânî, Mahideşt, Karamelik Meşesi, Ruhsân Çayı, Şems-i Alemdâr, Gulhûr Derbendi, Sofbulak Yaylağı, Kala-i Şahin, Kala-i Yeni İmâm Suyu, Kala-i Şirin, Hanîkîn, Dokuz Ölüm, Ab-ı Şimrân ve Şât Irmağı kenarına gelinmiştir.²⁹

Öte yandan iyi bir diplomat ve siyaset adamı olan Başvezir İbrahim Paşa, Bağdat hakkında, Musul Sancakbeyi Seyyid Ahmed'den ve Hüseyin Büşra adında bir Türk casusu olan Arap'tan devamlı bilgiler almaktadır. Ayrıca Menteş Sultan adlı bir Acem beyi ile de mektuplaşmaktaydı.³⁰ Şah Tahmasb, Doğu Horasan'ın merkezi olan Herat'a çekilmişti ki, Osmanlılar'a tâbi olan Giylan Emiri Dubâc (Muzaffer Sultan) ani bir akınla Sultaniye ve Kazvin şehirlerini ve çevresini işgal etmiştir. Safevî Devleti'nin taht şehrinin Osmanlılar'a tâbi bir şahıs tarafından işgali, Şah Tahmasb'a Doğu'daki işleri yüz üstü bırakıp Batı'ya gelmesi lüzumunu sağlamıştır.

Safevîler, Doğu'da Türkistan'ı ellerinde tutan Doğu Türk Hakanlığı ki, Cuci ulusundan Şeybanîler ile savaşıyordu. Şah Tahmasb çok zor durumda olduğu halde, Osmanlı Devleti ile Şeybanîler'in tam bir işbirliği yapamamış olmasından dolayı Şii-Safevî Devleti ortadan kaldırılamamıştır, diyebiliriz.

16 Kasım 1534'te Kânunî, Kasr-ı Şirin'i geçip Hânîkîn konağına geldiği vakit, Bağdat Beylerbeyi Tekelü Muhammed Han'ın adamı Hoca Hüseyin b. Danyal gelerek; "Bağdat'ı teslim hazır" olduklarını bildirdi. Padişah'tan aman dileyen Bağdat Valisi Tekelü Muhammed itaat ve inkyâdını arz etmesine rağmen, iki gün içinde çoluk-çocuğunu ve kıymetli eşyalarını da alarak İran içlerine doğru, Şah'tan aldığı emirle hiçbir mukavemet göstermeden, "bütün tevâbi ile şehirden gemiler ile çıkub Basra ve Dizful yolu ile Şuster ve Fârs'ın

²⁸ Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 230; Süheylî, *Târih-i Şahî*, vr. 469b; Danişmend, *Kronoloji*, II, 162; Kütükoğlu, "Tahmasp I", *İA*, XI, 642.

²⁹ Matrakçı Nâsuh, *Beyân-ı Menâzil*, s. 43-44; Solakzâde, *Târih*, s. 486.

³⁰ Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferindeki ilk Tedbirleri ve Fütühâtı", *Belleten*, 83, XXI, 459.

merkezi Şiraz'a kaçmıştır.³¹ Bağdat Valisi Tekelü Muhammed Han'ın terk ederek kaçtığı Bağdat'a 22 Kasım'da İbrahim Paşa öncü kuvvetler ile bir an evvel yetişmek üzere gönderildi. Amaç şehri yağma ve tahripten kurtarmak ve Kanûnî Süleyman'ın girişi için hazırlamaktır.³²

28 Kasım 1534'te Bağdat'a maiyetiyle giren Osmanlı Veziriazamı İbrahim Paşa, kan dökülmeden valisiz ve askersiz olarak Bağdat şehrini Osmanlılar'a katılmak isteyen diğer Türk beylerinden ve Bağdat halkından teslim almıştır. Veziriazam İbrahim Paşa, herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın Bağdat'a girmiş, Türk beyleri ve Bağdat halkı ile şehri Kanûnî'nin gelişi için hazırlamıştır. Bağdat Kalesi'nin bütün burçlarına Osmanlı-Türk bayrakları çekilmiştir. 29 Kasım 1534'de Bağdat'ın anahtarları Emir-i alem Cafer Bey tarafından Kanûnî Süleyman'a verilmiştir.

Kanûnî'nin Bağdat'taki Faaliyetleri (30 Kasım 1534-1 Nisan 1535)

Kanûnî Sultan Süleyman, İstanbul'dan 10 Haziran 1534'te hareket ederek Bağdat'a 30 Kasım 1534'te, altı ay içerisinde yüz yirmi üç konak yaparak gelmiştir. Çok büyük ve tarihî zorlu bir sefer olmuştur. Kanûnî Sultan Süleyman'ı Bağdat'ta karşılayanlar arasında büyük Türk Şairi Fuzûlî de vardır ve gelişine; "Geldi Burc-ı Evliyâya Pâdişâh-ı nâmdâr" ifadesiyle (941) tarih düşürmüştür. Meşhur yetmiş beyitlik "Bağdat Kasidesi"ni padişaha sunmuştur. Padişah daha Bağdat'a girmeden önce askerin tümü ile İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin mezarını ziyaret ederek dua ve niyâzlarda bulunmuş ve Allah'a şükürler etmiştir. Daha sonra orduyu Bağdat şehrine sokmadan kendisi maiyetiyle şehre teşrif etmişlerdir.³³

³¹ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 205b-206b; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihü't-tevârih-i mülûk*, Süleymaniye Ktb., Esat Efendi Kitaplığı, nr. 2239, İstanbul 1083, vr. 148a; Süheylî, *Târih-i Şahî*, vr. 469b; Peçevî, *Târih*, I, 183; Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 118; Solakzâde, *Târih*, s. 487; Danişmend, *Kronoloji*, II, 172; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 230; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 117; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s.154.

³² Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 207b; Peçevî, *Târih*, I, 184; Münecimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr*, (trc. N. Ahmed), III, 491; Danişmend, *Kronoloji*, II, 172; Gökbilgin, *Kânunî Sultan Süleyman*, s. 73.

³³ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 211b-218b; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihü't-tevârih-i mülûk*, vr. 148a; Karaçelebizâde, *Ravzatu'l-Ebrâr*, s. 425; Peçevî, *Târih*, I, 184; Münecimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr*, trc. N. Ahmed, III, 491; Solakzâde, *Târih*, s. 487; Kevserânî, *el-Fakih ve's-sultan*, s. 65; Danişmend, *Kronoloji*, II, 173; Kantemir, Dimitri; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, trc. Özdemir Çobanoğlu, I-III, Ankara 1979, II, 94.

Kanûnî Süleyman, Dokuz Ölüm'den Bağdat'a kadar; Âb-ı Şimrân, Köşk-i Seylân, Ova-i Berdân, Âb-ı Nârin, Karye-i Şervin, Elvendiyye, Taşköprü, Şeyh Mekârim; Hz. İmâm-ı A'zam ve Bağdat şehri menzillerinde konaklamıştır.³⁴

Bu sırada Şah Tahmasb fırsattan yararlanarak tekrar Tebriz üzerine yürümüştür. Şehirdeki Türk garnizonunu ele geçirip, istihkâmları dağıtmış, Ulama Paşa, Van'a çekilmek zorunda kalmıştır. Kanûnî Süleyman, Bağdat'ta kışlarken, Şah Tahmasb da Tebriz'de kışlamıştır. Hatta Ulama Paşa'nın bulunduğu Van'ı kuşatmıştır.³⁵

Kanûnî Süleyman, artık Bağdat'ta kışlamak ve Irâk-ı Arab'ı tahrir ettirmek üzere, 7 Aralık 1534'te Anadolu ve Rumeli askerlerini kışlık ordugâhlarına gönderirken, Dulkadir, Karaman, Suriye...vs. askerlerini de terhis etmiştir.³⁶ Kanûnî Süleyman, Bağdat'ın yağma ve talan edilmesini önlemiş, Sünnî-Hanefî önderi, İmâm-ı A'zam'ın daha şehre girmeden mezarını tamir ve ziyareti ile halkın gönlünü kazanmıştır. Fakir-fukaraya sadakalar dağıtmış, bazı kimselere emân vermiştir.

Dicle ve Fırat'ın sınırlandırdığı bu tarihî ve muzaffer yol üzerinde Kanûnî Süleyman, eski Babil'in tuğlalarından yapılmış olan Bağdat surlarına hayran kalmıştır. Kanûnî Süleyman kendisinden evvel Timurlenk ve başka fatihlerin takip ettiği yoldan Bağdat'a girmiştir. Büyük bir debdebe ile Bağdat Sarayı'na yerleşirken ayakları altına Âsûrî krallarının arma ve nişanları serilmiştir. Dört ay kadar Bağdat'ta kışlamış ve Şilîk elinde mahvedilmiş olan bu İslâm memleketinde birçok değişik yerleri ziyaret ve ihyâ etmiştir.³⁷

Buraya manzum şekilde yazılmış Bağdat'ın fethi ile ilgili olan bazı beyitleri alıyoruz:

389- *"Acem Şâhı'na Sultan itdi niyyet*

Sahâbe ışkına oldu azimet

390- *A'na gönderdi bir abd-i güzîni*

Varub zapt eyledi ol Tebriz'i

391- *Ki Rûm'dan kalkdı çekdi ana asker*

İmamlar ışkına hep cümle yekser

³⁴ Matrakçı Nâsuh, *Beyân-ı Menâzil*, s. 44; Kütükoğlu, "Tahmasp I", *İA*, XI, 642.

³⁵ Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, s. 137; Hilmi, *Kanûnî*, s. 37; Şah'ın Tebriz'e varıp muhafız kıtayı tard ederek tekrar Sultaniye'ye döndüğünü belirtir, Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, I, 255; Sümer, *Safevî Devleti*, s. 64.

³⁶ Peçevî, *Târih*, I, 185; Matrakçı Nâsuh, *Beyân-ı Menâzil*, s. 40; Hilmi, *Kanûnî*, s. 32; Gökbilgin, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 73.

³⁷ Downey, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 175.

- 392- *Çeküb asker ana Şâh-ı Cihân-gîr*
Livâsı Pâdişâhun âsman-gîr
- 395- *A'nun mülkine çün kim ordı basdı*
Kemânını anun tahtında asdı
- 396- *Şeh-i Tahmas'ı ol kallaş-ı âlem*
İderken da'vâ-yı merd-i dem-â-dem
- 397- *Kılıç da'vâsını dâim ider de*
Mukabele olub girmez neberde
- 398- *Harâmî başı ol vesvâs-ı hannâs*
İçi vü dışı küfrile tolı pas
- 399- *Getürdi ayagı çavdı aradan (yön değiştirip kaçtı)*
Belâsın viriser âhîr Yaradan
- 400- *Yıkub tahtını cümle itdi virân*
Harâb olmuş yatur hem şimdi el-ân
- 401- *Göçüb azm eyledi Bağdad'a Sultân*
Kerâmet sahibi ol nûr-ı Yezdân
- 402- *Akup deryâ gibi ceş-i fıravân (kalabalık ordu)*
Kızılbaşun ilini itdi virân
- 403- *Girub içine Bağdad'un oturdu*
Kamu Kürd Beğlerin adli getürdi
- 406- *Dokuz yüz kırk bir'inde oldu anı (941/1534)*
Neler itdi neler dinle o hânı
- 407- *Îmâm-ı A'zam'ı hem itdi ma'mûr*
Yatur kubbe içinde şimdi mestûr
- 408- *Heman avn-i ilâhi oldu câri*
Yapub etrâfına muhkem hisârı"³⁸

Kanûnî Süleyman, önce Hanefî mezhebi müessisi İmâm-ı A'zâm Ebû Hanife Nu'mân b. Sâbit'in kabrini buldurup ziyaret ederek çini ile müzeyyen bir türbe ile camii yapılmasını emretmiş, sonra da İmam Musa Kâzım'ın ve Abdulkâdir Geylanı'nın türbelerini ziyaret edip kubbe ve diğer tâdilât ve tâmiratlarını yaptırarak, hem Sünnî hem de Şii'leri fevkâlâde memnun bırakmıştır.³⁹ Bağdat'a girdiklerinde ilk Divan-ı Hümâyunda Bağdat'ın fethinin kutlanması için bütün vezirler ve beylerbeyleri ile askerinin ileri gelenleri pâdişahın

³⁸ Eyyubî, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, (haz. Mehmet Akkuş), Ankara 1991, s. 84-88.

³⁹ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 307b-308a; Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 119; Peçevî, *Târih*, I, 184; Solakzâde, *Târih*, s. 487; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 352; Danişmend, *Kronoloji*, II, 173.

elini öpmekle şereflenmişler ve ümerâya hilatler giydirilip, ihsanlar dağıtılmıştır. İbrahim Paşa'ya yirmi bin altın ile bir murassâ kılıç vermiş ve tahsisâtını da senelik yirmi bin altın artırmıştır.⁴⁰

Süheylî, Bağdat ve civarının fethini; "Tahtgâh-ı Irak olan Şehr-i Dârü's-Selâm küşvar-ı Rûm hacceste-i rûsûma muzaf olub zabt olurdu ve etrafi ve cevânibde olan Şehribân ve İmam Ali şehirleri ve Şehr-izûl ve Kerkük ve Lûristan ve Gülhavran ve Hûzistan ve ... Cezire vâsıfı dâhil zabt ve hukkâmı itimadî olmuşdur"⁴¹ diyerek ifade etmiştir. Karaçelebizâde de; "...ve fukarâ için bir Dârü'd-duafâ (Düşkünler ve Kimsesizler Evi) tehye-i ihzâr olundu. Sultân-ı Ali necat hazretlerinin Bağdat'da ikâmetleri müddetinde mededkârı himmetleri berle müzâfât-ı Bağdat'dan olan Haruniye ve Ha'le, ve Şehribân nâm kaleler ve Lûristan ve Vastân ve Meşâşa ve Cezire ve Kâtif ve Bahreyn musahhır fermân-ı Sultan elberin olub ol emâkân ve bekâ'a ferelkâb Şehinşah Cem cenâbı birle şerefyâb oldu"⁴² demektedir.

7 Aralık 1534 Pazartesi günü Kanûnî Süleyman, ordugâhtan Bağdat'ta kışlamak üzere şehre taşınmıştır. Sultan Süleyman kışı burada geçirip, bahara doğru tekrar, İran üzerine yürüyüp Şah'ın henüz el değmemiş bir kuvvet mahiyetini muhafaza etmekte olan ordusuna kesin bir darbe indirmeye karar vermiştir.⁴³ Bu arada Bağdat'ta Sultan Süleyman bütün Tekelü taifesine emân vermiş, Tekelüler Osmanlı hizmetine alınmış, içlerinden ileri gelen üç emire (Koca Veli, Budak Bey ve diğer biri) sancakbeyliği verilmiştir.⁴⁴

Sultan Süleyman, "Burc-ı Evliyâ" denilen Bağdat'ı aldıktan sonra, bazı teşkilât da yapmıştır. Tebriz'den Bağdat'a gelirken Nişancı Seyyid Bey yolda vefat etmişti, onun Nişancılık hizmeti, Reisü'l-küttab olan Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye verilmiştir. Tezkirecelik ise Nişancı diye bilinen Ramazanoğlu Mehmed Çelebi'ye tevcih olunmuştur. Arazi tahriri, zeamet ve tumar teşkilâtı yapılmıştır.⁴⁵

⁴⁰ Solakzâde, *Târih*, s. 487; Danişmend, *Kronoloji*, II, 173; Tekindağ, *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi*, s. 176.

⁴¹ Süheylî, *Târih-i Şâhî*, vr. 470a.

⁴² Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 119-120; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 232; Vilâyet-i Lûristan ve Gülhuristan ve Vilâyet-i Meşâşa ve Diyâr-ı Cezâir (Cezire) ve Cûziye-i Vâsîd musahhar oldu.

⁴³ Danişmend, *Kronoloji*, II, 173.

⁴⁴ Gökbilgin, *Kânunî Sultan Süleyman*, s. 73; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 117; Asrar, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 107; Sümer, *Safevî Devleti*, s. 64.

⁴⁵ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 209b-218a; Danişmend, *Kronoloji*, II, 173; Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, I, 254; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 352; Gökbilgin, *Kânunî Sultan Süleyman*, s. 73; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 117; Tekindağ, *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi*, s. 154.

30 Kasım 1534'de eski Abbâsî halifelerinin merkezi olan Bağdat şehrine Osmanlı Padişahı Kanûnî büyük bir törenle girmiştir. Bağdat'ta Kanûnî'yi karşılayanlar arasında büyük Türk Şairi Fuzulî'de vardır. Padişah kendisine iltifat etti ve vakıflardan maaş bağlanmasını emretti.⁴⁶ Padişah büyük İslâm bilgini İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin kabrini ziyaret ederek dua ve niyazda da bulunmuştur.⁴⁷

Kanûnî Süleyman, dört ay kaldığı Bağdat'ta; bütün Irâk-ı Arab'ı fethedip, araziye tahrir ettirmiştir. Bağdat ve havâlisinde tumar ve zeamet usullerini tatbik etmiştir. Kûfe, Kerbelâ, Necef gibi yerleri, Ehl-i Bey'in makamlarını ziyaret ve tamirat ile Şii halkın muhabbetini de elde etmiştir.⁴⁸ Kanûnî Sultan Süleyman Bağdat'tan her tarafa Irakeyn'nin fethini bildiren fetihnâmeler göndermişti. Kendisine de Özbek Ubeydullah Han'dan hem Şii-Safevîler'e karşı birlikte hareket etmeyi isteyen bir mektup, hem de Kanûnî'nin Bağdat'ı fethi üzere bir tebriknâme gelmiştir.⁴⁹

Sultaniye'den Hemedân'a gelirken Osmanlı ordusunun çektiği sıkıntılar ve verilen zayıatlar -kış, kar, tipi, fırtına, sel vs.- neticesinde Diyarbakır'da iken Bağdat'a yürünmesi icâb ederken, Tebriz'e hareket edilmiş, hayli telefâta müsebbip gösterilen İskender Çelebi yolda Dergüzün civarında 24 Ekim 1534'de azledilmişti. Fakat yine de İbrahim Paşa ile arasındaki sürtüşme ve münâferet durmak bilmiyordu. "Hazine-i Hümâyûn'u soymak için fesad tertib eylemişdür"⁵⁰ gerekçesi, orduyu Diyarbakır'dan Tebriz'e sevk etmeye sebep olması,⁵¹ İbrahim Paşa'ya "Serasker Sultan" yerine dellâllara "Serasker Paşa" talimâtı vermesi,⁵² belki zengin ve iş bilir zeki kişiliği, padişaha sâdik devlet adamlığı, İskender Çelebi'nin hayatına mâl olmuştur. İskender Çelebi, İbrahim Paşa'nın Bağdat'ta bir divanda, Kanûnî Sultan Süleyman'a idam fermanını onaylatması

⁴⁶ Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, İstanbul 1997, s. 292.

⁴⁷ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 209a-211b; Süheylî, *Târih-i Şâhî*, vr. 470a; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihu't-tevârih-i mülûk*, vr. 148a; Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 118-119; Peçevî, *Târih*, I, 184; Münecimbaşı, *Sahaifu'l-Ahbâr*, trc. N. Ahmed, III, 491; Solak-zâde, *Târih*, s. 487; Nişancı Mehmed, *Tâarih*, s. 231; Danişmend, *Kronoloji*, II, 173; Hilmi, *Kanûnî*, s. 32.

⁴⁸ Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 120; Solak-zâde, *Târih*, s. 490; Kevserânî, *el-Fakih ve's-sultan*, s. 65; Peçevî, *Târih*, I, 184; Öztuna, *Kanuni Sultan Süleyman*, s. 115; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 231.

⁴⁹ TSMa, Ev. nr. 5905; Özbek Han'dan Mektup; TSMa, Ev. nr. 5441, Bağdat'ı fetih üzere gönderilen tebriknâme (1535).

⁵⁰ Downey, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 170; Sertoli Sali, *Muhteşem Süleyman*, s. 138.

⁵¹ Danişmend, *Kronoloji*, II, 174; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 354.

⁵² Downey, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 171; Danişmend, *Kronoloji*, II, 174; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 353.

ile 8 Ramazan 941 (13 Mart 1535)'de At Pazarı'nda idam edilerek, bütün serveti müsadere edilmiştir.⁵³

Bundan başka Kanûnî Süleyman, ayrıca Bağdat ve civarındaki ulemâ ve meşâyihin türbelerini tadil ve tamir ile süslü kubbeler yaparak muhafaza altına almıştır. İmâm-ı A'zam, Abdulkadir Giylânî, Musa Kâzım gibi büyük alimlerden başka, Kanûnî Süleyman ilkbaharda İskender Çelebi'nin katlinden sonra, Safevîler'in elinde baskı unsuru olan; Bağdat, Kûfe, Kerbelâ ve Necefteki; Ehl-i Beyt'in makamlarını ziyaret etmiştir. Ramazan ortalarında (Mart 1535) padişah-ı cihânpenâh Meşhed-i Kerbelâ'ya giderek buradaki Peygamber neslinin türbelerini tamir ve hürmet ederek, Şii halkında muhabbetini kazanmaya çalışmıştır.⁵⁴

Karaçelebizâde'nin; "Der Medrese-i Manisa Mevlânâ Muslihiddin en-Niksârî Bağdad'da nâmzed hizmet kâdı oldu"⁵⁵ ifadesiyle belirtildiği gibi, Kanûnî Sultan Süleyman, Bağdat'ta sadece tahrir ve imâr faaliyetleriyle değil, kadı ve müderrislerin de medreselere tayin ve inâmlarını sağlamıştır.

Kanûnî Süleyman'ın Kırım Hanı'na gönderdiği fetihnâmeyi (özetleyerek) alıyoruz: "Memâlik-i Mahmiyemden olub Vilâyet-i Kürdistan'a müteallık olan memleket-i Bitlis'de hâkim ve vâli olan Şeref nâm bed nihâd ve telbisin hiyaneti sebebiyle Kızılbaş-ı iblis zaptında idi. Teshir ve fethi hususunda sarf hüsn-i tedbir itdükleri ecilden Bitlis Kal'ası sair bekâ ve kal'ay-ı vettibâ ve mulhâkâtı ile meftuh ve meshur olub....Şânla hudud-u Azerbaycan'a duhûl idüp muaz-zamatu hasûn Acem'den Kal'a-i Van ve Sultan Adilcevaz ki... Feth idüp cümle tevâbi ve muzafâtı ve mülhâkâtı ile ekâlimi mahmiye-i husrevânemden kılub herbirinde ayin-i din kavim ve kavânin: Şeri'ây-ı kerim... İcrâ olundukdan sonra cünûdu gâzâ vürûd ile memleket-i Azerbaycan'ın kadim taht-ı olan Tebriz şehrine azimet eyleyüb bu esnâda taife-i evbaş-ı Kızılbaş dâlâlet maaş'ın ... Menâzil ve merâhil tayy idüb devlet ve ikbâl ve saadet ve iclâl ile diyâr-ı Azerbaycan'a dâhil olduğumuz Şah dalâlet penâh ve Şeyâtin-i Şah diyârına...Girüb

⁵³ Âli, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 307b; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihu't-tevârih-i mülûk*, vr. 148a; Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, s. 138; Solakzâde, *Târih*, s. 487; Peçevî, *Târih*, I, 187; Münecimbaşı, *Sahâifu'l-ahbâr*, s. 491; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 75; "İbrahim Paşa", *İA*, V/2, s. 913; "Süleyman I", *İA*, XI, 117; Yücel, *Muhteşem Türk Kanunî ile 46 Yıl*, s. 50.

⁵⁴ Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 120; Solakzâde, *Târih*, s. 490; Münecimbaşı, *Sahâifu'l-ahbâr*, III, 491; Kevserânî, *el-Fakih ve's-sultan*, s. 65; Peçevî, *Târih*, I, 184; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 231; Badehu madâcî'a nûr mutâli'a eimme-i masumeyn olan mevazı-a mübarek-i ve mevaki-a müteberriheyn hususan pâki Necefde merkâd-ı eşref Hz. İmam Hüseyin (ra) ve İmam Musâ Kâzım'ın Mezar-ı Şerifin ziyaret idüb tevrîci rûh... kâni oldular, 941 (1535).

⁵⁵ Karaçelebizâde, *Ravzatu'l-ibrâr*, s. 425.

diyar-ı Horasan'da kuvvet-i bazuya götürüp... Bu ümidle çıkub Irâk-ı Acem'den Kazvin nâm şehre geldükde Elkâs ve Behram nâm karındaşların ve cümle hânların ve sultanların vs. leşker ve Şeytânat rehberin koşup... Serasker-i İslâm idâmallahı muallaya Tebriz karbinde Said Ova nâm mahalde ikamette iken zikrolunan müfsidlerin gûruhu şekavet-i şükûh ile Ucan yaylağında vâki olan karavulları üzerine kasd idüp... Miyâne nâm mahalle geldiklerine... Ucan yaylağında askeri ikbâl ile müessirime mülâki olup... Destgâh'a Hâkimi Gilân Muzaffer Padişah... Arz-ı ihlas idüb on bin miktarı Gilân askeri ile gelüb mülâki olmuşdu..."⁵⁶

Görüldüğü üzere Sultan Süleyman, Kırım Hanı'na gönderdiği bu fetihnâme ile Irakeyn Seferi'nin bir hülasasını yapmaktadır. Bizzat, padişahın ifadesi ile seferin anlatıldığı bu belgeler, bize diğer tarihi kaynaklarla uygunluk arz ettiğini göstermektedir. 1534-1535 kışında bütün "Irâk-ı Arab", Basra, Meşâşa, Katif, Bahreyn Adaları, Basra (Emir-i Raşid bizzat gelerek itaat ve inkıyadını arz etmiştir), Şehribân Kalesi, Dekuk, Haruniyye, Kerkük, Şehr-i Hale kaleleri Osmanlı Devleti'ne bağlanarak tahrir edilip evkafı yazılmıştır.⁵⁷

Kanûnî Süleyman, Bağdat'ta kaldığı müddetçe, şehri yeniden inşa edip, adaleti tesise ve barışçı bir idare ile Osmanlı Devleti'nin diğer kısımlarında geçerli olan umumî kaideleri ve kanunları orada tatbik çalışmıştır.⁵⁸ Kanûnî Süleyman, Bağdat ve civarında bazı yerleşim yerlerini dolaşıp, ziyaret eylemiş ve bizzat görmüştür. Kal'acık, Hân-ı Beyrakî, Karye-i Müseyyeb, Kal'a-i Müseyyeb, İmâm-ı Hüseyin, Berriye-i Necef, Bahr-i Necef, İmâm-ı Ali, Kûfe, Berriye-i Kûfe, Zülkif Nebi, Kal'a-i Enhare, Hille, Hân-ı Beriz, Kal'a-i Berranî, Kerbelâ gibi merkezleri ziyaret etmiştir.⁵⁹

Kanûnî Süleyman'ın İran'a yaptığı bu ilk sefer, görünüşte gayesine ulaşmıştı. Bitlis ve Bingöl'den Erdebil'e kadar Azerbaycan ülkesi ve merkezi Tebriz şehri ile Bağdat ve havalisi fethedilmiş oluyordu. Fakat Kanûnî, Bağdat'ta iken Şah Tahmasb kış mevsiminde yeniden Tebriz'i ele geçirmişti.⁶⁰

Bağdat Beylerbeyliği'ni teşekkül ettiren Kanûnî Süleyman, bu eyalete ilk Osmanlı valisi olarak Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa'yı getirmiştir. 31 Mart 1535'te Bağdat'tan ayrılan Kanûnî Süleyman, Ulama Paşa'nın yardım

⁵⁶ Feridun Bey, *Münşeati's-selâtin*, II, 2-6.

⁵⁷ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 210a-218b; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 231; Karaçelebizâde, *Ravzatü'l-eberrâr*, s. 425; Danişmend, *Kronoloji*, II, 173; Almed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1993, IV, 16.

⁵⁸ Asrar, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 107.

⁵⁹ Matrakçı Nâsuh, *Beyân-ı Menâzil*, s. 44.

⁶⁰ Peçevi, *Târih*, I, 187; Danişmend, *Kronoloji*, II, 174; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 154-155; Sümer, *Safevî Devleti*, s. 64; Kütükoğlu, "Tahmasp I", *İA*, XI, 642

isteklerine karşı Tebriz'e doğru hareket etmiştir.⁶¹ 26 Nisan 1535'te Göktepe veya Gökyurt konağına gelinmiş, bir ay kadar kışlaklara dağıtılan askerlerin toparlanması beklenilmiştir. 22 Haziran 1535'te Osmanlı Ordusu Sarucakamış konağına geldiği zaman, Şah Tahmasb'ın Eşikağası (Teşrifât baş memuru) Ustacalu Han, Şahın istenilen şartlarla barış anlaşmasına hazır olduğundan bahsetmiş ise de, bu teklifin "tecessüs kasdı" ile olduğu düşüncesi üzerine reddedilmiş olduğunu görmekteyiz.⁶² Kanûnî Süleyman hiç bir darbe yemeyen Şah Tahmasb ve ordusunun zarar görmediği için barış girişimini samimi bulmamıştır.

Şah Tahmasb'ın gayesi, kuvvet ve teknik bakımdan kendilerinden çok güçlü olan Osmanlı kuvvetleriyle çarpışmamak ve yenilmemektir, Osmanlı ordusunu Doğu Anadolu ve Azerbaycan içlerinde boş yere dolaştırarak, iyice yorarak, morallerini bozmak, iaşe sıkıntısı ile müşkül bırakmak ve çaresizlik içinde dönüş mecbur eylemektir.⁶³ Bundan sonra ise hiç yıpranmayan muhafaza eylediği taze kuvvetler ile kaybettiği yerleri kolayca ele geçirmektedir.

30 Haziran 1535'de Orduy-ı Hümâyûn'u, Sâdâbâd düzündeki konaklatan Padişah Kanûnî, 3 Temmuz 1535'de ikinci kez Tebriz şehrine, muhteşem bir alayla girmiş ve İbrahim Paşa ile birlikte Şah Tahmasb'ın sarayına yerleşmiştir. Bu arada Şah Tahmasb, İsfahan'a kaçmış, Ulama Paşa'da Şahın yazlık Ordugâh-ı Ucan Yaylası'nı tutmuştur. Kanûnî Süleyman on sekiz gün Tebriz'de kalarak, Uzun Hasan Camii'nde adına hutbe okutmuştur.⁶⁴

Bu sırada Şah Tahmasb'ın kardeşi Sâm-Mirza, Horasan ve Herat valisi iken, Şah Tahmasb ile olan ihtilâfları yüzünden, Tebriz'e gelerek 21 Temmuz 1535 de Kanûnî Süleyman'a sığınmıştır. Kanûnî, onu kendisine oğul edindiğini duyurmuştur.⁶⁵ Şah Tahmasb'ın İsfahan'dan Sultaniye'ye gelmiş olduğu haberi üzere, Kanûnî Süleyman, Tebriz'den hareket ederek, Şah ile kesin bir çar-

⁶¹ Süheylî, *Târih-i Şahî*, vr. 470a; Peçevî, *Târih*, I, 187; Hilmi, *Kanûnî*, s. 37; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 117; Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman*, s. 75; Danişmend, *Kronoloji*, II, 174.

⁶² Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-ahbâr*, III, 491; Karaçelebizâde, *Süleymannâme*, s. 121; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 232; Danişmend, *Kronoloji*, II, 176; Kırcıoğlu, *Osmanlılar*, s. 155.

⁶³ Süheylî, *Târih-i Şahî*, vr. 470a; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihu't-tevârih-i mülûk*, vr. 148a; Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-ahbâr*, II, 543; Danişmend, *Kronoloji*, II, 175.

⁶⁴ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 220a-223b; Feridun Bey, *Münşeati's-selâtin*, I, 595-596; Bostan, *Süleymannâme*, vr. 165a-166b; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihu't-tevârih-i mülûk*, vr. 148a; Solakzâde, *Târih*, s. 490; Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, II, 95; Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, I, 255.

⁶⁵ Danişmend, *Kronoloji*, II, 178; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 117; *Kanuni Sultan Süleyman*, s. 77; Sümer, *Safevî Devleti*, s. 65.

pışma yapmak üzere 3 Ağustos 1535'de Dergüzin'e kadar gelmiştir. Burada durumun vahametini anlayan Şah Tahmasb, kardeşinin de Kanûnî ile birlikte olduğunu görünce, endişeye kapılarak, derhal bir elçilik heyeti göndermiştir. Ustacalu Han Türkmen başkanlığındaki elçilik heyeti kabul edilip, dinlenmiş, ancak cevap verilmeden gönderilmiştir.⁶⁶

Dergüzin konağında gelen Safevî elçilerinin, İrakeyn'i iki devlet arasında paylaşmak, yani Irâk-ı Acem İran'da, Irâk-ı Arab Türkiye'de kalmak şartıyla barış teklif ettikleri rivayet edilir. Başka bir görüşe göre de her iki Irak'ı ve Doğu Anadolu'daki Van havalisini tamamen Türkiye'ye bırakılması şartıyla barış istenmiştir.⁶⁷ Bu barış teklifi gayet samimiyetsiz görülmüştür. Şah Tahmasb'ın bütün amacı, Osmanlı ordusunun Safevî ülkesini bir an evvel terk etmesidir. Hiç ezilmemiş ve yıpranmamış askerî süvari kıtaları ile nasıl olsa hemen barışı bozabilir, sözde verdiği yerleri Kanûnî Süleyman'ın İstanbul'a çekilmesiyle derhal geri alabilirdi. Kanûnî, Sam-Mirzâ ve diğer Türkmen beylerini iltifatlar ile değerlendirip, onları Şah Tahmasb'a karşı siyasi ve idarî bakımdan güçlendirmek istemiştir. Şah'ın kaypak ve ürkek tavrını anlayan Kanûnî, arada savaş cereyan etmeyince, çaresiz 20 Ağustos 1535'te tekrar Tebriz'e dönmüştür.⁶⁸

Sonuç:

Kanûnî Süleyman, bütün arzusuna rağmen, bir türlü Şah Tahmasb'ı yakalayıp, onunla meydan savaşı yapamamıştır. 27 Ağustos 1535'de Tebriz'den İstanbul'a dönmek üzere hareket etmiştir.⁶⁹ 10 Eylül 1535'te Erciş'e gelen Padişah, 5 Ekim 1535'te Bitlis'e gelerek kurulan Divân-ı Hümâyûn'da Erzurum Eyaleti'ni teşekkül ettirmiş ve buranın beylerbeyliğine Dulkadirli Mehmed Han'ı tayin etmiştir. Bitlis ve çevresini de Ulama Paşa'ya vermiştir.⁷⁰

Ahlat, Adilcevaz ve Erciş, İrakeyn Seferi sonucu Osmanlı Devleti idaresine geçmiştir. Kanûnî Süleyman dönüşünü Tebriz'den Diyarbakır'a doğru yapar-

⁶⁶ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 222a-223a; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihu't-tevârihi-i mülûk*, vr. 148a; Peçevî, *Târih*, I, 188; Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküş Tarihi*, II, 95; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 223; Danişmend, *Kronoloji*, II, 176-177; Hilmi, *Kanûnî*, s. 37; Kütükoğlu, "Tahmasp I", *İA*, XI, 642.

⁶⁷ Danişmend, *Kronoloji*, II, s. 179.

⁶⁸ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 224a; Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, 596; Peçevî, *Târih*, I, 188; Münecimbaşı, *Sahâifu'l-ahbâr*, III, 491; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 118.

⁶⁹ Peçevî, *Târih*, I, 188; Münecimbaşı, *Sahâifu'l-ahbâr*, III, 491; Danişmend, *Kronoloji*, II, 179; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 118; Hilmi, *Kanûnî*, s. 37; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 161.

⁷⁰ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 224a; Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, 597; Bostân, *Süleymannâme*, vr. 170a.

ken, Erciş, Adilceviz ve Ahlat üzerinden gerçekleştirmiştir.⁷¹ Erciş, Osmanlı ordusu gittikten sonra Safevîler'e geçmiştir. Şah Tahmasb'ın süvari birlikleri, dönüş sırasında zaman zaman Osmanlı ordusunu taciz etmeye çalışmışlar ise de netice alamamışlardır.

20 Ekim 1535'den itibaren Kanûnî Süleyman yirmi iki gün Diyarbakır'da kalmıştır. 5 Kasım'da "Cuma Selamlığı"na çıkmıştır. Diyarbakır'da kaldığı müddetçe Safevîler'e karşı bir takım tedbirler almıştır. Buradan Anadolu ve Rumeli askerlerini terhis eylemiştir. 16 Kasım'da Urfa'ya, 24 Kasım'da Halep şehrine gelmiştir. 9 Ocak 1536'da İstanbul'a dönmüştür.⁷² Kanûnî Süleyman'ın bu sefer sırasında, İstanbul'dan gidiş-dönüşü bir yıl, altı ay, yirmi yedi gün, İbrahim Paşa'nın gidiş-dönüşü ise; iki yıl, iki ay, on sekiz gün sürmüştür.⁷³

Kanûnî Süleyman'ın altıncı büyük seferi olan, İrakeyn Seferi'nin sonuçları bakımından Osmanlı Devleti bir takım olumlu gelişmeler sağlamıştır. Evvelâ Anadolu'nun birlik ve bütünlüğü temin edilmiş, devletin siyasi ve coğrafi nüfuzu artmıştır. Bağdat başta olmak üzere Irâk-ı Arab'da birçok şehir ve kasabalar Osmanlı ülkesine katılmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu -Van ve Erciş hariç- tamamen ele geçirilmiştir. Kafkaslar ve Basra Körfezi'ne kadar olan yerler İran'a kapatılmış, Azerbaycan'ın geçici işgali, Erzurum Eyaleti'nin kurulması, Ulama Paşa başta olmak üzere Tekelü ümerasının çoğunun Osmanlı Devleti'ne tâbi kılınması, Türkiye'nin Kafkasya sınırının teminat altına alınması gibi pek çok faydalı sonuçları olmuştur. Bununla birlikte bu seferin sonucunda; Safevî Devleti'nin ortadan kaldırılamayacağı ve bu devletin varlığına son verilemeyeceği de anlaşılmıştır.⁷⁴

Coğrafi sahanın dağlık ve çok geniş bir arazi olması, seferi zorlaştırmış, ağır silahlar, mühimmat, iaşe, eşya vs. top cephâne taşımada hayli güçlükler çekilmiştir. Osmanlı ordusunun bu seferde otuz bin kadar insan, yirmi bin kadar hayvan ve yüz büyük çaplı top zayıtı olmuştur.⁷⁵

Sefer bölgesi, Şah Tahmasb'ın askerleri tarafından devamlı yakılıp-yıkılmıştır. Bölgede; bitki, hayvan, ağaç, ekın vs. bırakılmamış, insanlar göçürülmüş, arazi ıssız ve verimsiz hale getirilmiştir. Şah Tahmasb, Osmanlı kuv-

⁷¹ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 62.

⁷² Matrakçı Nâsuh, *Beyân-ı Menâzil*, s. 40; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 309a; Hezarfen Hüseyin, *Tenkihu't-tevârih-i mülûk*, vr. 148b; Peçevî, *Târih*, I, 188; Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 233; Hilmi, *Kanûnî*, s. 37; Danişmend, *Kronoloji*, II, 181; Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 118; Kırzioğlu, *Osmanlılar*, s. 159.

⁷³ Danişmend, *Kronoloji*, I, 181.

⁷⁴ Sümer, *Safevî Devleti*, s. 65; Emecen, "Kânunî Süleyman Devri", s. 333.

⁷⁵ Hilmi, *Kanûnî*, s. 38.

vetlerini bölgeyi terk etmeye, mecbur bırakmaya çalışmıştır.⁷⁶ Askerlerini devamlı kaçarak koruyan Şah Tahmasb, Osmanlı ordusu çekilir çekilmez hemen Azerbaycan Eyaleti'ni, Van ve Erciş kalelerini güçlük çekmeden tekrar ele geçirip işgal edebilmiştir.⁷⁷ Seferin asıl gayesi olan; Safevî tehlikesini ortadan kaldırmak ve yakın doğuda hâkimiyeti rakipsiz olarak sağlamak arzusu gerçekleştirilememiştir.⁷⁸ İki devlet arasında kalıcı bir anlaşma veya uzlaşma sağlanamamıştır. Şah Tahmasb, Kanûnî Süleyman'a sefer boyunca üç defa barış için elçiler gönderdiği halde, reddedilmiştir. Padişah, onu niyetinde samimi bulunmamıştır. Çünkü sıkıştıkça elçi gönderiyor, sonra bundan vazgeçiyordu.

Bu tarihî sefer, Osmanlı padişahu Kanûnî'yi yönelmiş olduğu Avrupa topraklarında yapmakta olduğu fütühâtlardan da alıkoymuş gözükmektedir. İrakeyn Seferi sonucu Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında barış yapılamamış, her iki devlet de birbirlerine karşı mücadeleden vazgeçmemiştir. Kanûnî Süleyman'ın Bağdat Seferi sonucu, Osmanlı Devleti'nin, Şattü'l-Arab ve Basra üzerindeki gücü artmış, hatta Mısır'da Süveyş Limanı, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Denizi Osmanlılar'ın nüfuzu altında girmiştir.⁷⁹ Kanûnî'nin nâmu Hind ve Sind'e kadar gitmiştir. İrakeyn Seferi şiirlere konu olmuştur.

“Zillu Yezdân dâviri devran Süleyman zamân

Husrev-i İran ve Turân Mâlik-i Mülkü Cihân

Menâkıb-i Sâhib-kırân zemin

*Ve zamân-ı Hazreti Sultan Süleyman Han*⁸⁰

diyerek, şairler onun gücünü ve durumunu tasvir etmişlerdir.

Kanûnî Süleyman'ı İslâm alemi, müslümanların halifesi, yer yüzünde müslümanların hâmesi ve sığınağı kabul ederken, Osmanlı Devleti'ni de halifenin yönettiği bütün müslümanların güven kapısı, İslâm âleminin her sıkıntısının çözüme kavuşturulduğu bir cihan devleti kabul etmekteydiler.

Kanûnî Süleyman, İrakeyn Seferi sırasında Bağdat'ta iken, Basra Valisi Mekamisioğlu Raşid gelerek bağlılığını arz etmiş, Kanûnî Sultan Süleyman adına hutbe okutup, para bastırmıştı. Karşılıklı hediyeleşmeler dahi olmuştu. Sonunda varlığının Osmanlı Devleti'ne tabi olarak devam edebileceğini anlayan Emir Raşid, Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile görüşüp, Osmanlı Devleti'ne katılma kararı almıştır. Birçok hediyeler ve Arap atlarıyla, Kanûnî Sultan Süley-

⁷⁶ Sümer, *Safevî Devleti*, s. 65-66.

⁷⁷ Asrar, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 108-109.

⁷⁸ Hilmi, *Kanûnî*, s. 38; Asrar, *Kanûnî Sultan Süleyman*, s. 109.

⁷⁹ Ahmed Rasim, *Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi (I-IV)*, İstanbul 1326-1328, I, 239.

⁸⁰ Nişancı Mehmed, *Târih*, s. 196.

man'a bir elçilik heyeti gönderip, Basra'nın bağlanmasını isteyen arz ve anahartları takdim ettirmiştir.⁸¹ 24 Temmuz 1538'de Edirne Sarayı'nda elçilik heyeti padişah tarafından parlak bir merasimle huzura kabul edilmiştir. Basra Vilâyeti, Osmanlı ülkesine katılmış ve Basra valiliği, Emir Raşid'e verilmiştir. Bu suretle Irâk-ı Arab tamamen Türk hâkimiyetine girmiş ve Osmanlı Devleti'nin hudutları Basra Körfezi'ne dayanmıştır.⁸² Bu gelişmeler üzerine 24 Temmuz 1538'de Basra Eyaleti de kurulmuştur.

Bibliyografya

- Abdurrahman Şeref; *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, 2. Baskı, İstanbul 1315.
- Akgündüz, Ahmet; *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, I-VI, İstanbul 1990-1993.
- Asrar, Ahmet Nihat; *Kânunî Sultan Süleyman ve İslam Alemi*, İstanbul, (t.y.).
- Bostan (Ferdî); *Süleyman-nâme* (Kitab-ı Gazavât-ı Sultan Süleyman), Süleymaniye Ktb., Ayasofya Kitaplığı, nr. 3317, İstanbul (t.y.).
- Celalzâde Mustafa; *Tabakatu'l-memâlik fi derecâti'l-mesâlik*, Süleymaniye Ktb., Fatih Kitaplığı, nr. 4423, İstanbul (t.y.).
- Danişmend, İsmail Hamî; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-IV, İstanbul 1948.
- Downey, Fairfax, *Kânunî Sultan Süleyman*, trc. Enis Behiç Koryürek, Ankara 1950.
- Emecen, Feridun; "Kânunî Süleyman Devri", *D.G.B.İ.T.*, X, İstanbul 1989, (ss. 313-382).
- Eyyubî, *Menâkıb-i Sultan Süleyman*, haz. Mehmet Akkuş, Ankara 1991.
- Feridun Ahmed Bey, *Münşeatu's-selâtin*, I-II, İstanbul 1274-1275, 2. Baskı.
- Gelibolu Mustafa Âli, *Kitâbu't-Tarih-i Künhu'l-Ahbâr*, Raşid Efendi Ktb., nr. 920, Kayseri 1083.
- Gökbilgin, M. Tayip, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı", *Belleten*, 83, XXI, Ankara 1957.
- _____, "İbrahim Paşa", *İA*, V/2, İstanbul 1968, (ss. 908-915).
- _____, *Kânunî Sultan Süleyman*, İstanbul 1992.
- _____, "Süleyman I", *İA*, XI, İstanbul 1970, (ss. 99-155).
- Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, İstanbul 1997.
- Hezarfen Hüseyin b. Cafer, *Tenkihu't-Tevârih-i Mülûk*, Süleymaniye Ktb., Esat Efendi Kitaplığı, nr. 2239, İstanbul 1083 h.
- Hilmi, M., *Kânunî Sultan Süleyman'ın 1533-1535 Bağdad Seferi*, İstanbul 1932.
- Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, trc. Özdemir Çobanoğlu, I-III, Ankara 1979.
- Karaçelebizâde Abdül-Aziz; *Süleymannâme*, Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmut Kitaplığı, nr. 4823, İstanbul 1248.

⁸¹ Peçevî, *Târih*, I, 206-207; Danişmend, *Kronoloji*, II, 205.

⁸² Peçevî, *Târih*, I, 207; Danişmend, *Kronoloji*, II, 206.

- _____, *Târih-i Ravzâtu'l-Ebrâr*, Süleymaniye Ktb, Hüsrev Paşa Kitaplığı, nr. 397, İstanbul 1238.
- Kevserani, Vecih, *Fakih ve Sultan (Osmanlı ve Safevîler'de Din Devlet İlişkisi)*, trc. Muhlis Canyürek, İstanbul 1992.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993.
- Kütükoğlu, Bekir, "Tahmasb I", *İA*, XI, İstanbul.
- Matrakçı Nâsuh es-Silâhi, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara 1976.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Sahâifu'l-Ahbâr fî Vekây-i ü'l-Asâr (I-III)*, trc. Nedim Ahmed, Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud Kitaplığı, nr. 4741, İstanbul 1285.
- Nişancı Mehmed Paşa, *Târih-i Nişancı Mehmed*, İzmirli İsmail Hâkkı Kitaplığı, nr. 2375, Süleymaniye Ktb., İstanbul 1290.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Tarihi Peçevi (I-II)*, İstanbul, 1281.
- Rasim, Ahmed, *Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi*, I-IV, İstanbul 1326-1328.
- Renzo, Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, trc. Şerafettin Turan, Ankara, 1963.
- Saray, Mehmet; *Türk-İran Münâsebetlerinde Şiiliğin Rolü*, Ankara 1990.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Solakzâde Tarihi (I-II)*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.
- Süheylî Ahmed b. Hemdem, *Târih-i Şahî (Tarih-i Süheylî)*, Süleymaniye Ktb., Fatih Kitaplığı, nr. 4356, İstanbul (t.y.).
- Sümer, Faruk, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)*, Ankara 1992.
- _____, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin; *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)*, (Basılmamış Ders Notları), İÜEF, İstanbul 1977.
- T SMA, Ev. nr. 5905; Özbek Han'dan Mektup.
- T SMA, Ev. nr. 5441; Bağdat'ı fetih üzere gönderilen tebriknâme (1535).
- T SMA, Ev. nr. 5860.
- Yücel, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanûnî ile 46 Yıl*, Ankara 1991.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-VIII, Ankara 1988.